

MAGYAR NYELV

KÖZÉRDEKŰ FOLYÓIRAT

XXVII. ÉVF.

1931. SZEPT.—OKT.

7—8. SZÁM

Két állítólagos honfoglaláselőtti német helynévről.

Güns.

Ismeretes dolog, hogy a Kőszegen keresztül folyó pataknak magyarul *Gyöngyös* (így már 1284: Poss. Keniz iuxta fluv. *Gyungus* olv. *Gyüngyüs* CsÁNKI II, 763), németül pedig *Güns* és *Gintz* (l. LIPSZKY, Rep.) a neve. Volt idő, amikor HUNFALVY PÁL is azt tartotta, hogy a német *Güns* pataknév a magyar *Gyöngyös* átvétele (id. ORTVAY, Vízr. I, 348).

Valóban a két név hangalaki hasonlósága olyannyira szembeszökő, hogy az eredet szempontjából való azonosságuk nem-szakember előtt is valószínű. S csakugyan be lehet bizonyítani, hogy az ó-magyar *Gyüngyüs*, mai magyar *Gyöngyös* névből alakulhatott a németben *Güns* ~ **Gins* (ebből *Gintz*), ellenben a német *Güns*-ből a magyarban nem vált volna ó-magyar *Gyüngyüs*, mai magyar *Gyöngyös*. — Kéttagú, -s-be végződő magyar neveknél több esetben megfigyelhetjük, hogy a németbe kerülván -s előtti magyar magánhangzójuk hiányzik. Ilyen biztos példák: *Gálos*, falu, Moson m. > német *Gols* (CsÁNKI II, 681, MÁRTON, Lex. 1811.) | *Rákos*, falu (melyik?) > német *Raks* (E. SCHWARZ: ZON. IV, 299) | ó-magyar *Szipis*, mai magyar *Szepes* > német *Zips*. Ezekhez sorakozik az ó-magyar *Gyüngyüs*-ből lett német *Güns* ~ **Gins* > *Gintz*. A magyar *gy*-ből lett német *g* is szabályos megfelelés. A magyar *gy*, amelyet régebben a *d* palatalizált párjának tartottunk, újabban pedig affricatának, a németbe került magyar földrajzi nevekből vagy *d* + *i*-vel, vagy *j*-vel, vagy pedig *g*-vel helyettesítődik; vö. magy. *Medgyes* olv. *Meggyes* > erd. szász, ném. *Mediasch* (MÁRTON, Lex. 1811.) | *Gyülevész* > *Gyülvész*, falu, Sopron m. > német *Jelewies* (LIPSZKY, Rep.) | *Dyenesy* olv. *Dienesi*, ebből **Gyenesi*, egykori falu, Vas m. > német *Ginisdorf* (l. PAIS: MNy. XXV, 352) | *Vargyas*, folyó Erdélyben, amely az Oltba szakad > erd. szász *Wargisch* (l. FABRITIUS, HONTER J. térképe 16). Hogy más nyelvek palatalizált *d*-jéből is válhat a németben *g*, annak biztos példája a csehországi német *Gewitsch* községnév. E falunak mai cseh neve *Jevičko*, a régi pedig *Děvičko* olv. *Gyevičsko*. E régiebb cseh alakból való a mai német *Gewitsch* név (Zschr. f. Ortsforsch. I, 138—9, Zschr. f. slav. Phil. VII, 419, Idg. Jahrb. XII, 292; más szláv nyelvi példát l. W. STEINHAUSER: Arch. f.

slav. Phil. XLII, 256). Hangtanilag tehát kifogástalanul magyarázható a német *Güns* ~ **Gins* (ebből *Gintz*) az ó-magyar *Gyüngyüs* ~ *Gyüngyis*, mai magyar *Gyöngyös* pataknévből.¹

Amde németül nemcsak a patakot hívják *Güns*-nek, hanem *Güns* és *Gins* a patak, folyó mellett fekvő K ő s z e g városának is a neve, sőt a német névből való a városnak aránylag újabb időben latinosított *Ginsium* neve is (l. LIPSZKY, Rep.).

Van egy történeti adat, amely szerint 802-ben (az avarok) két előkelő és sok más közrenden levő németet „ad castellum *Guntionis*“ megöltek. Vö. Admonti Évkönyvek: „802. Cadoloc et Goterhamnus seu ceteri multi interfecti fuerunt ad castellum *Guntionis*“ (Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde. Vereinsjahr 1921. Salzburg. 35. l.); Annales S. Emmerami Ratisponensis maiores: „802. Cadaloc et Goterhamnus seu ceteri multi interfecti fuerunt ad castellum *Guntionis*“ (PERTZ, MG. SS. I, 93). PERTZ az idézett helyen a „castellum *Guntionis*“-hoz ezt jegyzi meg: „nunc *Günzburg* in Alamannia?“ OESTERLEY, Wb. ezt az egyeztetést kérdőjel nélkül ismétli. Sok tudós azonban azt tartja, hogy a „castellum *Guntionis*“ azonos K ő s z e g g e l, mert ezt hívják németül *Güns*-nek, amely név így honfoglaláselőtti német név volna (vö. az idézett Mitteilungen 59. lapját: „Cadaloc ist Markgraf von Friaul, Cotehram der Ostmark, castellum *Guntionis* ist *Güns* in Burgenland“). Ugyanezek a tudósok azt tanítják, hogy a K ő s z e g, majd Szombathely (a római *Sabaria*) mellett elfolyó és Sárvárnál a Rábába szakadó víznek a római időben s utána a németek letelepüléséig *Sabar(ia)* volt a neve. A *Sabar(ia)*, amely eredetileg illír név (l. N. JORL: EBERT, Reallex. VI, 35), szerintük ma is megvan az alsóausztriai *Zöbernbach* névben; így hívják ugyanis a Gyöngyös patak egyik alsóausztriai mellékvizét, amely *Zöbern* falu mellett folyik, s Léka táján a Gyöngyösbe szakad (a patakokra nézve l. ANDREE, Handatlas és LIPSZKY, Mappa; a többi dologra nézve pedig vö. a többi közt: PAULER, MNemzTörtSzlstv. 28; SCHÜNEMANN, Die Deutschen 5, 13, 14, 25 és Die Entstehung des Städtewesens 33; Zschr. f. slav. Phil. I, 333; PIRCHEGGER, Die slav. Ortsnamen im Mürzgebiet és e műnek ERNST SCHWARZTÓL való ismertetését: ZON. IV, 299—301 stb.). Mivel pedig a németek nemcsak K ő s z e g e t, hanem a mellette elfolyó patakot is *Güns*-nek hívják, e tudósok azt hiszik, a) hogy a patak neve a vár nevéből való, ami ugyan nem gya-

¹ Részletesen írtam e tárgyról 1929-ben megjelent Honfogl. Magyarország c. művem 403—5. lapján. Velem egy időben írt ugyanerről MOOR ELEMÉR az UngJahrb. IX. köt. 237. lapján, ahol ezt mondja: „Es ist auch möglich, dass d. *Güns* und ung. *Gyöngyös* (ung. *gyöngy* 'Perle') zusammenhängen, die deutsche Namensform ist aber jedenfalls unklar.“ — Egy évvel később, 1930-ban *Güns*-nek *Gyöngyös*-ből való származását MOOR ELEMÉR is bizonyítani igyekszik (l. Deutsch-ung. Heimatsblätter II, 30z).

kori jelenség, de nem épen példátlan (l. SCHÜNEMANN, Die Deutschen 14), b) hogy a vár nevét a mellette folyó patakra valamiképp a magyarok vitték át (vö. ERNST SCHWARZ: ZON. IV, 301: „Die Übertragung des Burgnamens auf den Fluss geht hier auf die Magyaren zurück [magyar Gyöngyös]“).

E tanítások közül azt, hogy az alsóausztriai Zöbern falu és a mellette folyó Zöbernbach neve azonos-e a római korbéli Sabar(ia), Σαουαρίας (Ptolemaeus) névvel, s hogy Gyöngyös patakát a római időkben és később is hívták-e az itt lakó népek e névvel, nem kutatom. Nem kutatom pedig azért, mert kitűzött tárgyamhoz szorosan nem tartozik.¹ A többi vélekedésről azonban sok a megjegyezni valóm.

Ha a német Güns várnév az eredeti elnevezés, akkor nézetem szerint azt kell feltenni, hogy a német és a magyar nevek etimológiailag nem függenek össze. Vagyis a németek Güns-nek nevezték a várat s innen a patakot, a magyarok meg ettől függetlenül nevezték el a várat Kőszeg-nek,² a patakot meg Gyöngyös-nek.

De vajjon Kőszegnek német Güns neve folytatója-e a honfoglaláselőtti castellum Guntionis-nak? Erre azt mondom, hogy nem (így MOÓR E.: UngJahrb. IX, 237 is). — Először is a IX—X. századi német latinságban a castellum épügg, mint a castrum nemcsak 'vár'-at, hanem 'templom'-ot is jelent. A Conv. Bag. et Quar.-ban olvassuk: „castrum in honore sanctae mariae consecravit anno 850“ (MHK. 310). Így érthető, hogy a latin castellum-ból vált nyugati szláv (cseh, tót, lengyel, szorb) kostelb szó 'kirche, templom' jelentésű (l. BERN., EtWb. I, 582). A castellum Guntionis tehát németül lehetett Günzenkirchen is. — De ez a kérdésnél a kisebb baj. Nagyobb baj van a Guntio ~ Güns egyeztetésnél hangtani és helynévadási tekintetben.

Kétségtelen t. i., hogy a castellum Guntionis-ban Guntio személynév. A Guntio (olv. Guncio) személynév BRUCKNER, Die Sprache der Langobarden 194 szerint langobard név, mégpedig a Gumpert(us) név -z- (olv. -c)-vel képzett becéző alakja, másképp Gunzo. A német -z becéző képző személynevekben közönséges képző; vö. Götz, Fritz, Kunz, Hintz, Hentz stb. (l. STARK, Kosenamen der Germanen). Ez a képző nem szokott váltakozni -s (olv. sz) képzővel, nemcsak azért,

¹ Hangtani tekintetben az egyeztetés ellen alig emelhető kifogás, más szempontból azonban vannak nehézségek. A kérdés irodalmára vö. NIEDERLE, Původ a poč. Slov. jiz. 30; Mitt. d. Wiener Altertumsvereins 1866. Bd. XI, 96; MILLER, Itiner. Rom. 487; KLEBEL; Jahrb. d. Vereins f. Landeskunde in N.-Österreich. NF. 1928. XXXI, 348; Zschr. f. slav. Phil. I, 333; SCHÜNEMANN, Die Deutschen 25; PAULY—WISSOWA, Realenc. II, A. 250, X, 2092; E. MOÓR: Deutsch-ung. Heimatsblätter II, 302. Ez irodalom nagyobb részére ALFÖLDI ANDRÁS barátom volt szíves figyelmemet felhívni.

² Innen; hazai szlovén Kisek; horvát Kiseg VRAMECZ, Kron. 56, Kisek KURELAC, Jácke.

mert ilyen képző nincs,¹ hanem azért sem, mert a *-z* eleven képző ma is. Jóllehet tehát *tz*-ből (írva *z*-vel is) *s* (olv. *sz*) és *s*-ből *tz* változás sok nyelvben gyakori, s idegen *s*-ből a németben is sok esetben lett *tz*, jóllehet továbbá az osztrák nyelvjárásban, főleg idegen nyelvi *-nc-*, *-mc*-ből igenis néhány esetben válhatott *-ns*, *-ms* (erre nézve l. W. STEINHAUSER, Die genitivischen Ortsnamen in Österreich. Wien, 1927. 5, 43, 56, 120), német személynévben, keresztnévben ilyen változás aligha fordul elő. Hogy egy *Götz*, *Fritz*, *Kunz*, *Hintz*, *Hentz* stb. *Göss*, *Friss*, *Kuns*, *Hins*, *Hens*-szé válnék, arra példát nem tudok. Nem olvastam soha olyant, hogy pl. a bajorországi *s* a Dunába szakadó *Günz* folyót vagy a mellette fekvő *Günzach*, *Günzburg* helyek neveit *Güns*-nek is mondanák. Ha tehát Kőszeg német *Güns* nevében egy német *Gunzio* vagy *Gunzo* személynév őrződött volna meg, érthetetlen, miért vált az eredeti *-z* (olv. *c*) képző a helynévben már a legrégebb hazai és külföldi adatokban *s*-szé; vö. egy hazai latin oklevélben magyar helyesírással 1276: in *Gunz* olv. *Günsz* (CSÁNKI II, 714); XIV. sz. eleje (Steier Ottokár, Reimchron.): *Gunse* olv. *Günsze* (l. Nyr. XLIV, 261); egy 1532. évi nyomtatványon: *Günsz* (SZABÓ K., RMK. III, 297) stb.

Azonkívül teljesen szokatlan a VII—X. századi német helynévalakulásban, hogy egy-egy személynév egyes alanyesetével jelölték volna az illető személy birtokát,² falvát, várát. Ebben az időben személynévből a helynév vagy továbbképzés, vagy birtokos összetétel, vagy pedig a birtokos összetételből való kikövetkeztetés útján keletkezik. A továbbképzésnél a képző *-ing*, a helynév alakja *-ingen* (vö. *Ansolf* szn.: *Ansolfingen* hn., *Sigimar* szn.: *Sigmaringen* hn. stb.; az *-ingen* helynevek bajor területen a XII—XIII. századtól fogva megrövidülnek *-ing*-gé [l. ZON. IV, 292, VI, 232; ERNST SCHWARZ, Zur Namenforschung 73]). Ha a személynévvél alakult helynév összetétel útján keletkezett, akkor természetesen a személynév az összetétel előtagja, s mint ilyen genitivusba kerül (vö. *Reganespurc* 'Regensburg' stb. és l. J. SCHATZ, Zur Sprachform altbairischer Ortsnamen: Zschr. f. Ortskunde VI, 3—16). Az ilyen birtokos összetételből való kikövetkeztetés, kiválás vagy akár tapadás útján keletkeztek az olyan elliptikus, másképp genitivusi helynevek, amilyenek *Balf*-nak (Sopron m.) német *Wolfs* neve, vagy amilyenek Cseh- és Morvaországban, Alsóausztriában az ilyen helynevek, mint: *Eberharts*, *Dietrichs*, *Hain* (régii alak: *Heunen* vö. *Hünio* szn.) stb. (l. ERNST SCHWARZ, Zur Namenforschung 76—104; STEINHAUSER i. m. 9 stb.).

¹ Régebben ilyent feltételeztek.

² Újabbán a XIX—XX. század óta egy-egy ú. n. Kleinsiedlungot (tanyát, szállást) Bajorországban egyszerűen a birtokos névvel is szokás jelölni (vö. MENZ, Ortsnamenkunde 62—3).

A kifejtettek alapján az a véleményem, hogy a 802-ben latinos formában feljegyzett *castellum Guntionis*-nak mai német neve vagy *Günzing* ~ *Gunzing* (régebben *Gü(n)nzingen*), vagy *Gü(n)nzenburg, -kirchen, -hausen*¹ (régebben *-purc, kirichun, -husun*), vagy pedig *Günzen* ~ *Gunzen* (régebben *Gü(n)nzun* [vö. *Götz* szn.-ből *Götzen* hn. Hessenben, I. MENTZ, ONK. 61]) volna. Azonban semmiesetre sem *Güns* ~ *Gins*, ami Kőszegnek a mai és régi német neve.

Bevezető megjegyzéseimben kimutattam, hogy a Kőszegen keresztül folyó Gyöngyös pataknak német *Güns* ~ *Gins* neve a patak ó-magyar *Gyüngyüs* ~ *Gyüngyis* nevének az átvétele. Miként *Győr* német *Raab* neve a magyartól függetlenül alakult a Rába német *Raab* nevéből, azonképen alakult Kőszeg német *Güns* ~ *Gins* neve is a magyartól függetlenül a Gyöngyös patak ó-magyar *Gyüngyüs* ~ *Gyüngyis* nevére visszamenő német *Güns* ~ *Gins* pataknévből. Kőszeg² német *Güns* neve tehát nem honfoglaláselőtti német név, s az ó-felnémet *Gunzio, Gunzo* személynévhez semmi köze.

Tadten.

Moson megye elveszített részén, de még mindig a Fertő keleti oldalán van egy falu, melyet magyarul *Tétény*-nek hívnak. Hivatalos neve *Mosontétény* volt (I. Hnt. 1927.), s a magyaróvári járáshoz tartozott. A hely régebb magyar neveire ezek az adataim vannak: 1357: *Tetun* olv. *Tétün*, 1451: *The-ten, Thethen* olv. *Tétën* > *Tétén* > *Tétény* (CSÁNKI III, 687), 1700: *Tétény* (I. M. BÉL, Not. Hvng. Novae geogr.-hist. Pars sec. Transdanubiana. Tom. Qvint. 68 és a hozzá való Mappa Comitatus Mosoniensis), 1773: *Tétteny* (Lex. 1773.), 1808: *Tettény* (LIPSZKY, Rep.). A falunak ma német a lakossága (I. BALOGH, Népfajok 220; 1772-ből a Lex. 1773. magyarnak jelzi, de ez hiba lesz). Lakói, úgyszintén a környező németek a falut *Tätü*-nak hívják (ZELLHOFER JÁNOS tanárjelölt szíves szóbeli közlése), osztrák hivatalos neve pedig írva *Tadten* (I. W. STEINHAUSER, Die genetivischen Ortsnamen in Österreich. Wien, 1927. 150), kiejtve vagy *Tätü*, vagy pedig *Tattü*. A német névre a legrégebb adatot BÉL Notitiájából ismerem, ahol a szövegben „Germanice *Tätten*“ (I. i. m. V, 68), a mellé-

¹ Bajorországban van *Gunzenhausen*, régi ófn. alakja *Cunzynhusun* (I. I. SCHATZ, Altbair. Gram. 105. §.).

² Hogy *Kőszeg* neve magyar, bizonyítja a többek közt az is, hogy másutt is van *Kőszeg* (I. LIPSZKY, Rep., CSÁNKI I, 239, 281, 301, II, 456, 500). Hibásan BOROVSKY, Honfogl. 91 (I. VIRÁGH R., M. helységnevek eredete); szerinte a név a német *Ginseck* mása. Van ugyanis Vas megyében a Gyöngyös patak felső folyásánál egy falu, amelynek magyarul *Ginszeg*, németül meg *Günseck* ~ *Ginseck* a neve (I. LIPSZKY, Rep.). Ez elszakított falunak a neve összetétel: *Güns* 'Gyöngyös' + német *eck* (vö. német *Kilmansegg, Rosegg* stb.). Magyar neve *Gyöngyösfő* lehetett volna. Hibásan a *Kőszeg* névről KLEBEL (I. erről E. MOÓR: UngJahrb. IX, 237).

kelt térképen pedig *Taten* van. Következő német adatom Lex. 1773.: *Tuden*. LIPSZKY, Rep. szerint „T e t t é n y h., Taaden g.“.

Erről a mosonmegyei *Tétény* névről azt olvassuk STEINHAUSER i. m. 150, hogy végelemzésben német eredetű. STEINHAUSER szerint ugyanis: A német *Tadten* egy ó-felnémet *Tatto* személynévből alakult genitivusi helynév. A név eredeti alakja a németben **Tëttin* volt. Ez a **Tëttin* átkerült a horvátba **Tetenj* alakban, s a horvát névből való a magyar *Tétény*. Maga az ó-felnémet **Tëttin*, minthogy az ilyen típusú névszóknál az Umlaut -*ë*-t a nominativusi és accusativusi alak *a*-ja kiszorította, a németben **Tatten*-né, mai írott alakkal *Tadten*-né lett.

Ami STEINHAUSER magyarázatát illeti, az német hangtani szempontból helyes is, meg nem is. Helyes az a megállapítása, hogy az ó-felnémetben az -*n*- tövű névszók genitivusának és dativusának -*in* a ragja, s ilyenkor a tőszótag *a*-ja *é*-vé lesz, majd ez az *é* a többi eset *a*-jának a hatása alatt kiszorult, s helyét az *a* foglalta el (l. BRAUNE, Alth. Gram.³⁻⁴ 26. §. Anm. 2, 221. §. Anm. 2; SCHATZ, Altbair. Gram. 24. és 105. §.). A nyugati germánóságban, így a langobárdban *Tato*, *Tatto* személynév is van. W. BRAUNE egyik cikkében ezt olvasom: „Der Name ist belegt als Name des siebenten Langobardenkönigs in mehreren Quellen und ferner zweimal als Eigennamen in Urkunden aus der Mitte des 8. Jahrhunderts“ (l. IdgForsch. IV, 347). *Datto*, *Datto* névre adatok vannak felnémet forrásokban is (l. FÖRSTEMANN, AltdNb.). Egy nyugati germán: ó-bajor *Datto* vagy *Tato*, *Tatto*-ból tehát *Tët(t)in*, majd ebből *Tat(t)in* helynév igen is lehetséges. — Helytelen úton jár azonban STEINHAUSER, amikor hallgatagon felteszi, hogy egy ó-felnémet *Tattin*-nak, ahol az *a* az eredeti *Tatto*-beli *a*, a mai osztrák nyelvjárásban megmaradhatott volna *a*-nak vagy *ā*-nak. Mosontétény ugyanis a falu lakóinak és a környező lakosságnak német nyelvében *Tātŋ* (l. főntebb) néven szerepel, már pedig az osztrák nyelvjárásban az ó-felnémet *a*-nak *o* és *ō* a megfelelője; vö. osztr. nyelvj. *šotta* 'schatten', *roštə* 'rasten', *šōda* 'schaden', *štōdl* 'stadel', *grōwa* 'graben', *hōfə* 'hafen', *mōga* 'magen' stb. Mi az ó-felnémet *Tatin* ~ *Tattin*-ból, ha *a*-ja a nominativusi *Tatto*-ból magyarázódnék, mai német nyelvjárási **Tōttŋ*-t, **Tōtŋ*-t várnánk; ilyen pedig nincs.

A magyar *Tétény* STEINHAUSER szerint nem az ó-felnémet **Tëttin* átvétele, sem a későbbi **Tattin*-é. Szerinte az ó-felnémet **Tëttin* átment volna a horvátba, itt **Tetenj* lehetett az alakja, s innen került volna a magyarba *Tétény* formában.

Ez a magyarázat teljességgel elfogadhatatlan. Elfogadhatatlan horvát szempontból. Nem tudom ugyan, van-e a moson- és sopronmegyei horvátok nyelvében *Tetenj* alak, de ha van is, ez csak a magyar *Tétény* átvétele lehet. Hiszen

ezek a horvátok XVI. századi telepések, akik ide az Adria mellékéről részben a törökök elől menekültek, részben pedig más úton jöttek (l. MOHL ADOLF, Horvátok bevándorlása 1533-ban. Bp., 1915.), a magyar névre pedig a XIV. század óta vannak adatok. Aztán meg kétségtelen, hogy a magyar név *-ny-e* a magyarban fejlődött előbbi *-n-ből*. Ha a magyar *Tétény* vég-elemzésben csakugyan ó-felnémet eredetű név volna, akkor csak az ó-felnémetből, s itt is csakis a régibb **Tëttin* vagy **Tëtin*, tehát Umlaut *-ë*-vel hangzó alakból származhatnék.

De vajjon csakugyan német eredetű-e a magyar *Tétény*? — Feltűnő először az, hogy német területen az ó-felnémet *Tëtin* ~ *Tëttin* > *Tatin* ~ *Tattin*-nek megfelelő hangzású helynév nincs (l. FÖRSTEMANN, ON.). Ez magában véve nem volna baj. Fontos azonban az, hogy Magyarországon nemcsak Moson megyében van *Tétény* nevű hely. A másik *Tétény* Pest megyében van (neve *Budatétény* = *Nagytetény*, mellette *Kistétény*, l. Hnt. 1927.). Ez a *Tétény* szintén régi hely (l. CSÁNKI I, 36).

A pestmegyei helyet a környező németek *Tëting*-nek hívják (SCHWARTZ ELEMÉR szíves közlése). A német *-ing* végű helynevek, miként fentebb megjegyeztem, a XII—XIII. sz. előtt *-ingen* végűek voltak. Fel lehetne tehát tenni, hogy egy ó-felnémet *Tato* személynévből a VII—X. században *Tëtingen* (vö. ilyen névre FÖRSTEMANN i. m.), s ebből a XII—XIII.-ban *Tëting* helynév keletkezett. Ez esetben azonban magyarózatlan maradna a magyar *Tétény* forma. A német *-ng* végű szavak t. i. nyelvünkbe kerülve megtartják *-ng* szóvégüket; vö. kfn. *biitung* > m. *bitang*, osztr. ném. *lōding*. irod. *ladung* > m. *lōding* stb. Ez történt volna egy német eredetű *Tëtingen* > *Tëting* esetében is. Már pedig *Tétény* névre vonatkozó régi adataink nem *-ing*, hanem *-n* végűek (l. fentebb), s ebből az *-n-ből* fejlődött a magyar *-ny*. Tudjuk ellenben azt, hogy a németben vannak olyan *-ing* végű nevek, amelyek előbb *-in* végűek voltak (l. STEINHAUSER i. m. 5). Ezt a megfelelést több, a németbe került idegen nyelvi *-in* végű névnel is látjuk. A morva-cseh *Hodonin*, ó-morva-cseh *Godonin* az osztrák németben *Gōding*; a pozsonymegyei magyar *Bazin*, ó-magyar *Bozin* németül *Bösing* (innen a tót *Pezinok*). Ekképpen támadt egészen új német alakulat *Tëting* is *Tétény*-nek régibb magyar *Tëtin* ~ *Tëttin* nevéből.

A pestmegyei *Tétény* név tehát német eredetű nem lehet. Dehát milyen eredetű lehet, illetőleg milyen eredetű?

PATRUBÁNY LUKÁCS (Sprachw. Abhandlungen I, 311) az őrményből származtatja. Megfejtési kísérletét csak a teljesség kedvéért említtem meg.

ŠKULTÉTY JÓZSEF Slovenské Pohľady (1916.) magyarózatát¹ a következő cseh történeti mondából meríti: Van Cseh-

¹ L. erről MNy. XII, 231 is.

országban Beraun mellett egy *Tetin* (olv. *Tetyin*) nevű falu, amely mellett egykor hasonló nevű vár állott (l. JUNG MANN cseh-német szótárát). Erről a várról a XI—XII. század határárn író cseh Cosmas-nál († 1125.) azt olvassuk, hogy Crocco leánya, *Tetcka* építtette s a maga nevééről nevezte el *Tetin* (olv. *Tetyin*)-nek.¹ ŠKULTÉRY azt tartja, hogy a magyar *Tétény* is egy cseh-tót **Teta* személynévből *-in* birtokos melléknévképzővel alakult cseh vagy tót *Tetin* (olv. *Tetyin*) helynév átvétele. A csehben a helynévnek "Tetá-é" a jelentése. — A megfejtés elfogadhatatlan. Először is nem számol azzal, hogy a szóközépi cseh és tót *-ty*-vel szemben magyar *t* van: *Tetyin* ~ *Tétény*, holott a magyarban a IX. és X. században már volt hasonulás folytán *t* + *j*-ből keletkezett *ty*, esetleg *t*-ből keletkezett *ty* hang (vö. *tyúk* ~ *tik*, *gyertya*, *szokosztja* olv. *szokosztja* stb.), s így idegen *Tetyén*-ből válhatott volna *ty* hangot tartalmazó magyar *Tetyén*. De ez a kisebb akadály, amennyiben tót helynevek mai *t* hangja helyén is magyar alakjukban a várt *ty* helyett többször *t* áll. Nagyobb baj az, hogy a magyar *Tétény*-nek a régiségben van *Techtun* (olv. *Tächtün* > *Tëhtün*) alakváltozata, amely egy régibb *Tëchtün*-re megy vissza. E háromtagú név nem eredhet a kéttagú cseh vagy tót *Tetin* (olv. *Tetyin*)-ből.

S a magyar nyelv szókészletéből, a magyar történet adatainak gondos figyelembevételével mind a pestmegyei, mind pedig a mosonmegyei *Tétény* kifogástalanul meg is fejthető.

A megfejtést KARÁCSONYI JÁNOS terelte helyes irányba (Turul XII, 97). Ő állapította meg, hogy a *Tétény* helynév eredetileg személynév, s a megkezdett úton a név etimonját e sorok írója és NÉMETH GYULA mutatta ki (l. MNy. mutatója; MELICH, HonfM.; NÉMETH Gy., HonfMKial.). A megfejtés a következő:

Van a törökségben egy *tigit* 'herceg' jelentésű szó (vö. tör. *tigit lār* 'die prinzen', idézi NÉMETH GYULA MNy. XXV, 127 a MÜLLER-féle Ujgurica-ból (III, 42); tör. *tegid*, *tegit* 'prinz', l. RADL.—MALOV). Ahogyan az Árpád-korban nem egy embert *Herceg*-nek hívtak (l. OklSz.), azonképen hívnak másokat *Tiyit* > *Tihit* > *Tühüt*-nek, ebből *Tëhët* ~ *Töhöt*-nek, majd *Tëët* > *Tét*-nek (vö. 1219: *Teth*, udvornicus, l. KOVÁCS, Ind.; VárReg. 347. §.: de genere *Tet*; *Tét* monostora, egykori hely Szolnok megyében, l. CSÁNKI I, 670 s a *Tét* nemzetségre l. KOVÁCS, Ind.). E *Tét* személynévből hely-

¹ Vö. Cosmas: „Inter quos vir quidam oriundus extitit nomine *Crocco*, ex cuius vocabulo castrum iam arboribus obsitum in silva . . . situm esse dinoscitur [ez Krakov, Rakonice mellett] . . . Hic . . . genuit tamen tres natas, quibus natura non minores, quam solet viris, sapientiae dedit divitias. Quarum maior natu nuncupata est *Kazi* . . . Laude fuit digna set natu *Metcka* secunda . . . quae ex suo nomine *Tethin* castrum . . . iuxta fluvium Msam aedificavit . . . Tertia natu minor sed prudentia maior vocitata est *Lubossa* . . . urbem construxit *Lubossin* . . .“ (PERTZ, MG. SS. IX, 34—5.)

név is lett. Ma két *Tét* nevű helyünk van, egy a Nyírségen (vö. *Nyírtét*), s egy Győr megyében (l. CSÁNKI III, 561, LIPSZKY, Rep., Hnt. 1927.); régen több volt (vö. 1095: ad portum *tugut* . . . ad fontem *tuhut sedu* . . . ad puteum *tuhut*, l. OklSz. *séd* al.; VárReg. 103. §.: de *Tohut*; XIII.sz.: *Teth*, *Theth* KOVÁCS, Ind.; Poss. *Teeth* CSÁNKI III, 687). Külön is megjegyzem, hogy a győrmegyei *Tét*-ről egy oklevél azt mondja, hogy „terra Bissenorum“, vagyis 'a besenyők földje'.

Az ó-magyar **Tijit* ~ **Tihit* > *Tühüt* személynévek ó-magyar becéző alakja **Tihitim* > *Tühütüm*. A *Tühütüm* alakváltozat mint személynév *Tuhutum*-nak írva többször előfordul Anonymusban. Anonymusban a név latin szempontból ragozatlan, egyszer azonban latin genitivusa *tuhuti* (l. Anonymus 25. §.: de prudentia *tuhuti*). Ez alak alapján esetleg fel lehetne tenni, hogy az illetőt hol *Tühütüm*-nek, hol meg *Tühüt*-nek hívták. *Tühütüm* mellett természetesen élt *Tihitim* alakváltozat is, s ebből *Tühütüm* > *Tühütüm* > *Tétüm* > *Tétény* fejlődött (l. PAIS, Magyar Anonymus 144). Minthogy *Tühütüm*-nek Anonymusban *tuhutum* (olv. *Tühütüm*) változata is van (l. 20. §.), s a *Tétény* nemzetségnév előfordul *Techtum* alakban is (l. KARÁCSONYI, MNemz. III, 1:93, 96), a mosonmegyei hely meg mint *Tettény*, a fejlődés másképp is történhetett. A személynévvel kapcsolatban meg kell említenünk, hogy amiképen volt *Tét* nemzetség, azonképen volt az Árpád-korban *Tétény* nemzetség is (l. KOVÁCS, Ind., KARÁCSONYI, MNemz. III, 1:93—7).

A kifejtettek alapján nem lehet kétséges, hogy nemcsak a pestmegyei, hanem a mosonmegyei *Tétény* is az ó-magyar *Tihitim* > *Tühütüm* személynévvél azonos.

A mosonmegyei *Tétény*-re mint közvetett bizonyítékot felhozom még, a) hogy a fejedelmek s így nyilván Salamon király idejében is a Fertő mellékén, tehát Tétény vidékén is, besenyők is laknak (l. Anonymus 50. §., KépKron. ed. MFL. III, 188, PAULER, MNemzTörtÁrpKir. I², 437, b) hogy nem messze a mosonmegyei *Tétény*-től az oklevelek szerint volt „possessio *Teeth*“ is (l. CSÁNKI III, 687).

S ami mármost a legfontosabb: miként a pestmegyei német *Teting*, azonképen a mosonmegyei német *Tätŋ* vagy *Tätŋ* (írva régen *Taten* vagy *Taaden*, l. fentebb) kifogástalanul csakis a magyarból fejthető meg. Ugyanis, amint fentebb jeleztük, a mosonmegyei *Tätŋ* vagy *Tätŋ* nem lehet egy ó-felnémet *Tatin* vagy *Tattin* név folytatója, minthogy az ó-felnémet névben az *a* etimológikus, az etimológikus *a* és *ä* helyén pedig az osztrák nyelvjárásban, s így a mosonmegyei németben is, *q*-t és *q̄*-t találunk. Ellenben az ó-felnémet *a* és *ä* másodlagos Umlaut *e*-je, amelyet a régebbi iratok és a nyelv-tanok *ü*-vel szoktak jelölni, az osztrákban és a bajorban,

talán a XV. század óta, illabialis *a*-vá, illetőleg illabialis *ā*-vá lett (l. I. SCHATZ, Altbair. Gram. 19. §). Ezt a változást látjuk a többek közt a következő osztrák német földrajzi nevekben: mai osztr. ném. *Grāz* (innen m. *Grác*) ~ régibb osztr. ném. *Grätz*, *Gräz* (innen XVII. századi m. *Gréc*) [a város nevére a legrégebb adat 1122—1129: *Graeze*, l. Zschr. f. slav. Phil. VII, 426] | osztr. *Kärnten* 'Karintia' ~ nyelvj. *Kcharntŋ* | osztr. ném. *Rattenberg*, *Tarvis* ~ régibb osztr. ném. *Rättendorŋ*, *Tärŋis* stb. (l. LESSIAK, Die kärnt. Stationsnamen 46). A mosonmegyei mai német *Tättŋ* vagy *Tätŋ* névnek is van régibb *Tättŋ*, *Tätŋ*, esetleg *Tättŋ*, *Tätŋ* változata. Ezt a régibb változatot megtaláljuk BÉL Notitia-jában *Tätten* alakban írva (l. fentebb).¹ A kétségnél az árnyéka sem férhet ahhoz, hogy ez a német *ā* vagy *ä* csakis a magyar *Tétény* vagy *Tettény* (l. LIPSKY, Rep.) forma *é*-jének, illetőleg nyilttá vált *e*-jének a helyettesítője.

A mosonmegyei német *Tättŋ* vagy *Tätŋ* tehát nem honfoglaláselőtti német helynév, hanem olyan magyar jövevény, amilyenek a Hanságon, illetőleg a Fertő mindkét oldalán a németek nyelvében szép számmal vannak (egy részükről már írtam a Klebelsberg- emlékkönyv 163—7. lapján). Mindez onnan van, hogy a Fertő mindkét oldala honfoglaláskori magyar terület, amelyen a X—XII. században — az akkori viszonyokhoz mérten túlnyomó többségű — magyar és besenyő (esetleg avar is) népség lakott.

MELICH JÁNOS.

Özön.

Özön szavunk a nyelvemlékekben a XVI. század eleje óta fordul elő 'copia, multitudo, vis [= tömeg, sokaság], oceanus; Flut, Überschwemmung; saeculum, aeternitas; Ewigkeit' jelentésben (NySz.). A szót MUNKÁCSI BERNÁT 1905-ben, a Keleti Szemle VI. kötetében (380. l.) a kirgiz *özön*, *ösön* 'Bach, Fluss, Strömung', baraba-tatár *üzön* 'Flüsschen, Bach', karaim *üzün* 'Fluss' (vö. altaji, teleut *özök* 'Fluss, Bach') szóval egyeztette. GOMBOCZ „Honfoglaláselőtti török jövevény-szavaink“ c. munkájában (1908.) nem fogadja el MUNKÁCSI egyeztetését, azzal a megokolással, hogy az *özön* szóban „a magyarban, ha régi jövevénytől volna, hangzóközi *r*-et várnánk“. A BTürkLw.-ben (1912.) azonban már kérdőjellel lehetőknek tartja a magyarázatot, úgy gondolván, hogy a török *özön*, *ösön* az *ös*- 'nőni, megnőni' igéből származik (ahogyan RADLOFF a szót szótárában magyarázta), eredeti alakja tehát *ösön*, s a magyar *özön* alak egy régebbi **öszön*-re megy vissza. „Török jövevénytől középső rétege“ c. cikkemben

¹ L. PETZ GEDEON: Deutsch-ung. Heimatsblätter III, 106.